

Orvosi szaknyelvünk – mindannyiunk közös ügye?

A fenti cím legutóbb még kérdőjel nélkül volt olvasható több helyütt, vezető orvosi szaklapoknak, az Orvosi Hetilapnak a hasábjain is. A kérdőjel, sajnos, egyre indokoltabb. 1996-ban jelent meg a Magyar Belorvosi Archívumban az első, szaknyelvünk visszásságaival foglalkozó írás, melyet követett évenként egy újabb, kitüntetett módon a Lap Nyelvőr-rovatában. Helyt kapott a Transzfúzió-ban, legutóbb az Orvosi Hetilapban is. A mostani, a tizedik, talán egy új szaklap olvasóinak figyelmére, megértésére és együttműködésére, a jelen kátyúból kiségitő vitára, az illetékesek – korántsem végleges, de legalább ma közösen vállalható – állásfoglalására számít. Mert a szerzőnek a „ius murmurandi”-n kívül másra nyilvánvalóan nincs jogosítványa. Kiadók, szerkesztők, nyelvi korrektorok, lektorok, az orvosi szaknyelvvvel foglalkozni kész nyelvészek együttműködésére lenne szükség – sine ira et studio. A felsorolt illetékesek legtöbbször a „zöld könyv”-re, az Akadémia 1992-es Orvosi Helyesírási Szótárára hivatkoznak, holott az – nyíltan vállalva vagy csendben egyetértve – már régen nem lehet etalon. Új kiadásról nincs hír, talán szándék sincs. Akkor hát „legyen úgy, mint régen volt”? Elfogadható, hogy legutóbb is hypertónia-konferenciára hívják az érdeklődőket? Hogy haemoperfúzióról és haemodialízisről, a chronicus baj suboptimális ellátásáról tudósít a magas technikai szinten vetítő előadó ábrája? Az elit körökben is megengedhetően grasszál az expresszál és az optimalis therápia? Nem csak a vesefunctiót kellene nonfarmakológiai eljárásokkal javítani, hanem akár csak töredéknyi gondot fordítani a külsőre, a megjelenésre, a szaknyelvre is, mely – hiába szlogen? – anyanyelvünk szerves része, s melyet ápolni és gondozni mindannyiunk kötelessége. A bajok forrása – hiszem – nem a tudatos ellenállás és a nézetek különbözősége, hanem a figyelmetlenség, az érdektelenség, a közöny. Az érintett közeg oly nagy, hogy a részjelenséggel, a szaknyelvvvel foglalkozni akár kicsinyességnak is tűnhet. De hát: a „never give up” az orvosi etika íratlan törvénye.

Engedjék meg, hogy még egyszer megkíséreljem, a korábbiaknál talán jobban és érthetőbben rendszerezve, összegezni mindazt, amit a sok év alatt, még csak nem is amatőr nyelvész-ként, hanem a szaknyelv visszásságaira különösen érzékeny olvasóként közreadtam. Észrevételeim, ajánlásaim az évek során nem változtak, s ez azt is jelenti, hogy meggyőző érvekkel alátámasztott ellenvéleménnyel nem találkoztam. Utalni fogok a *két Grétsy* (a kitűnő nyelvész apa és az orvos-nyelvész fia) két kérdésben mutatkozó eltérő nézetére, melyben – úgy vélem – nem

lenne nehéz elfogadható megoldásra jutni. Most is szívesen hivatkozom arra, hogy nyelvörködésem során folyamatosan élveztem *Havas László* professzor úrnak, a klasszika-filológia tanárának kitüntetett lektori figyelmét.

1. Kezdem a legegyszerűbbel, az *idegen szavak* használatával. Ezek ma is feleslegesen burjánzanak a szakszövegekben. Nem annyira ezek ellen emeltem szót, „de gustibus non est disputandum”. Sokkal inkább az idegen szavak helytelen írásmódja hibáztatható, vagy azért, mert mára közülük sok magyarosodott, s ezzel írásuk egyszerűsödött, vagy mert hibásan hibrid szavakat gyártunk. Az előbbi csoportba már jelentős mennyiségű szó tartozhat, s számuk csak nő. A szakmák, a tudományágak neve fonetikusán írható, s így sok hibát elkerülhetünk. Anamnézis, prognózis, diagnózis, dekurusus, terápia, szimptóma és szindróma, patogenezis, progresszió és relapszus éppen úgy magyarosan írható, mint a nefrológia, az ortopédia, a kardiológia, sőt még a hematológia és a transzfuziológia is, az etiológiával, a fibrillációval, az embóliával együtt; a szérum, plazma, szépszis, plaztika írásmódja magyarosan elfogadható, egyszerű, hibátlan. Elkerüljük a symptóma, syndróma, decurusus, therápia, pathológia, haematológia, nephrológia és még sok hibásan írt szó használatát. Maradhat kétség, hogy vajon indokolt-e (már) a magyaros írásmód: hipertónia, infarktus, fraktúra, leukémia, aferezis, hemopoezis a hypertonia, infarctus, fractura, leukaemia stb. helyett. Ám írjuk az utóbbiak szerint, az írás és a választás szabadsága érvényesüljön. Csak felemás szavakat nem írhatunk: hypertónia, apherezis, haemopoezis, obesitás vagy anticoaguláns, occ-luzió, leasió. Sok hiba elkerülhető a magyarosítható melléknevek (jelzők) magyaros írásával: akut, krónikus, fokális, lokális, orális, spinális, pulmonális, letális, nodális, aktív, klonális, laterális, szeptikus, toxikus stb. az acut, chronicus, focalis, oralis, spinalis, toxicus, septicus helyett. Gond lehet a toldalék nélküli idegen szavak írásakor magyar jelzős szerkezetekben: follicularis, vascularis, myocardialis... Így – nézetem szerint – nem helyesek, jóllehet elterjedten használatosak. Vagy megnyúlik az utolsó szótag magánhangzója (a toldalék vagy képző szót megelőző magánhangzó megnyúlásához hasonlóan), tehát folliculáris, vasculáris, myocardialis írható, vagy fonetikusán írjuk az ilyen szavakat, tehát folliculáris (lymphoma), vaszkuláris (bántalom), miokardiális (laesio) írása a helyes. (Feltételezem, hogy nyelvészeink inkább az utóbbival értenek egyet.) Leggyakoribb talán az oralis, focalis, localis hibásan írt szavak használata.

2. Az idegen szavak írásával kapcsolatosak a *szóképzési, átül-*

tetési (fordítási) hibák. Máiig olvasunk és hallunk szuppresszált állapotokról, expresszált sejtekről (szerencse, hogy a depresszált, kompresszált, impresszált szavak nem terjedtek el.) A primo/premo latin tőből származó szócsalád tagjait egyformán képezzük (deprimált, komprimált, imprimált s természetesen szupprimált és exprimált). Hasonlóan szóképzési hiba rejlik néhány magyarosított latin szóban: infektált, transzfektált, injekált, relaptált, depleált, neglektált szavainkban; itt is van szerencsés kivétel, nem terjedt el a prolaptált vagy prolapszált (méh), a kollaptált vagy kollapszált (beteg) kifejezések használata. Az előbbieket helyesen (elnézést az olvasók többségétől): inficiált, transzficiált, injiciált, relabált, depletált, negligált. (Jogosan gondolják most egyesek, hogy a szelektált szavunk is helyesen szeligált lehetne, de talán a „közhasználatba átment” szavak más megítélést érdemelnek.) A hibás fordításra két jellemző példa hozható: az angol probe szót, érthető módon főleg a molekuláris genetikával foglalkozók, nemritkán próbára fordítják szonda helyett, holott DNS-szondáról, s úrszondáról érdemes szólni, akkor is, ha a próba szónak is van (itt megtévesztő módon) értelme. A másik: a mass szó magyarosítása masszává. Olvasunk vörösvérsejt-masszáról, tumor-masszáról vörösvérsejt-koncentrátum (red cell mass), tumor-tömeg (tumor mass) helyett.

3. Magam is restelkedve említtem, de előfordul még – nem is olyan ritkán – az egyértelműen rossz írásmód, mint az eosinophilia, a thrombocytopaenia, a zooster, a hystologia, a cholelythiasis. Ezek aligha „nyomdai” hibák, óhatatlanul minősítenek.

4. Aránylag gyakori, szóban és írásban, az *igekötők* helytelen és/vagy felesleges használata. Egyértelműen hibásak: beindikál, kiszektál, ledegradál, beinvestál, eldifferenciál, és még mindig, még legutóbb is (a TV nyilvánossága előtt) a megtranszplantál. (Ha van szaknyelvi trágárság, ez az.) Nem ennyire rosszak, de fület-szemet sértenek, nyelvrontók: lebénul, lelázatlanodik, megszekvenál, s nem csak orvosi vonatkozásban a letisztul, letterhelt, lepusztult, felvállalt szavak. Igényesebbek ezeket nem használják. Itt jegyzem meg (készséggel helyt adva ellenvéleménynek), hogy amennyire elfogadott a műtét, a műtő, műtősnő szavak használata, annyira kellemetlen hangzású a megmút, megmútott (beteg) szóhasználat. (Ritka, hogy az idegen szó hangzik jobban, ez esetben az operál, megoperált; úgy tudom, hogy sebészeink is az utóbbival rokonszenveznek.)

5. Jelentős teret kapott a korábbi írásokban az idegen szavakhoz csatlakozó magyar vagy magyarosodott végződések-toldalékok (képzők, ragok, jelek) helyes írásmódja. Úgy tűnik, hogy nyelvész és nem nyelvész egyetért abban a szabályban, hogy az eredetileg idegen (főleg latin és német), de magyarosodott (honossá vált) képzőket a mai (magyaros) formában csatoljuk az idegen szavakhoz. Vonatkozik ez a leggyakoribb melléknévképzőnkre, a latin eredetű -ikus és -ális, az igeképzők közül az -izál és a (német eredetű) -íroz képzőkre. Ezért tartom helyesnek a haemolytikus, thrombotikus, aplasztikus, sclerotizál, stenotizál, conizál írásmódot, szemben a toxicus, hepaticus, haemolyticus,

aplasticus szavakkal. A szóvég magyar, furcsa és szokatlan lenne az utóbbi szavakat a latinos -ikus vagy a fonetikus -icus végződéssel ejteni (a magyaros -ikus helyett). De: van egy, Grétsy tanár úr által is képviselt szabály, mely így szól: az -icus képző „-ikus”-sá magyarosodott ugyan, de egy latinosan írt orvosi szakszóhoz csakis -icus formában csatlakozhat, mert különben hibrid szó jönne létre. Ez utóbbi kétségekívül igaz, de ugyanez érvényes az elfogadott sclerotizál, conizál szavakra is. Valóban megkülönböztetettek lennének az orvosi szavak? Ez az egyik pont, melyben nincs még egyetértés nyelvészeinkkel. Elfogadják viszont azt a harmadik megoldást, mely elkerüli, de lezáratlanul hagyja a vitát, hogy ti. írjuk magyarosan (fonetikus) a legidegenebbnek hangzó szavakat is, inkább, mint ugyanazokat magyar jelzőként a honos -ikus végződéssel. Legyen eritropoetikus a hormon és trombolitikus a kezelés (erythropoetikus és thrombolytikus helyett); szeptikus, toxikus, hepaticus vagy éppen krónikus a baj, semmint septicus, toxicus, hepaticus vagy éppen az ominózus chronicus. Ez eredeti nézetünknek is megfelel.

6. A toldalékszót-képzőt megelőző magánhangzó megnyúlásának kérdése egyszerűbb. Megengedi a szabály, de nem mindenkor élünk vele. Laesióval, biopsiával, anaemiás, inductiós a helyes a rövid magánhangzó használatával szemben.

7. Nem nagy, de gond, s ez a másik „szabály”, melyben (ellen)véleménye van nyelvészeinknek: az idegen és a magyar szavak egybeírásának a kérdése. A „zöld könyv” így érvel az egybeírás mellett: ha a vitaminhiány, az atomsúly és a molekulamodell egy szó, miért választanánk el a pancreasmirigy vagy a thymusműködés szavakat. Ezekkel a példákkal érvelnek Grétsyék is, s még így is: megítélés kérdése, hogy egy idegen írásmódú szó meddig és mennyire tekinthető idegennek. S még egy újabb, nívós példájuk: a bypassműtét. Ha a pancreas, a thymus, a bypass szavak meghonosodnak, magyarrá válnak, akkor úgy is fogjuk írni (pankreasz, tímusz, bajpassz, ha nem bájpasz). Ma még, s vélhetően sokáig, ezek a szavak idegenek, és ez kifejezésre jut az írásukban is. Ha ezeket egybeírjuk a mirigy, működés, műtét szavakkal, akkor a tudatos hibidírás vádját méltán megérdemeljük. Magam mindeddig a thrombocyta-szám, cholecystakő, bypass-műtét változatot használtam és ajánlottam. Nem nagy horderejű kérdés, elképzelem, hogy az egyre gyakrabban emlegetett nyelvhasználati szabadság jegyében ki-ki maga dönthet. Persze jobb lenne a közös megegyezés. (Ehhez is a szaknyelv „bibliájának” újabb kiadására kell várnunk?)

8. Stílus követelményeknek is eleget kell tenniük az orvosi szaknyelv művelőinek, de ezekkel már a szerzők-szerkesztők, s a nyelv hivatásos művelői foglalkozzanak inkább. Csak két, bántóan elterjedt jelenségre utal itt az önkéntes és laikus nyelvőr. Egyik a „történt, történik, történő” szóhasználat burjánzása. Figyeljék meg: nálunk sok és egyre több minden „történik”. A média, főleg a TV és a rádió jár az élen. Esemény, találkozás, bal eset sohasem volt, mindig „történt”. A vizsgálat, az értékelés, a műtét is megtörtént – halljuk, olvassuk gyakran. A „történő”

szinte teljesen kiszorítja a „való”-t. A másik: a sejtszám, a dózis, a malignitás, a kockázat, a molekulasúly (gyakran a szolgai fordítás miatt) alacsony vagy magas, holott mindez lehet kicsi vagy nagy.

A hazai orvosi sajtótermékek írásmódja máig következetlen, szabályozatlan vagy vitathatóan szabályozott. Az „egységes és következetes” írásmód sem érvényesül mindig, s nem is volna elég. A kiadók, szerkesztőségek nyelvi korrektorai nehéz helyzetben vannak. Hiányoznak az eligazító irányelvek, egy, a témára érzékeny operatív testület állásfoglalása. Kívánatos, hogy a javuló tartalomhoz társuljon a formai megújulás is. Az érdekeltek jó szándéka és aktív közreműködése lehet a siker záloga.